

JOZEF CSERES

Listening to the Rhythm of Nature

Annotation

Prague's Sophistica Gallery prepared an excellent autumn exhibition (8 September – 8 November 2020) for the Museum Kampa of work by Olga Karlíková (1923 – 2004). The curators Anežka Šimková and Terezie Zemánková titled it "Listening" (Czech: "Naslouchání") along with the substantial 426-page monograph published in association with it. In terms of art history the exhibition is extremely important, presenting as it does the whole of the artist's work (painting, drawing, and textiles) rather than just her drawings of birdsong, i.e. the art for which she became more widely known. Karlíková was a remarkable painter, making an incontestable contribution to Czech structural abstraction, but it has been intermedia and conceptual artists that have appreciated her, more than art historians. Despite the new exhibition's sound-art title, this new exhibition and monograph repair the disproportion in attention given to the different genres of which theoreticians have long been to blame, when it comes to the work of one of the most interesting women among Czech artists in the latter half of the 20th century.

Jozef Cseres (b. 1961) lectures on aesthetics and the philosophy of music, visual arts and intermedia at the Masaryk University in Brno (Czech Republic). The problems of symbolism, the structural relations between music and myth, the problem of representation in arts, the intermedia and multimedia, and the experimental and improvised music stand at the centre of his research and theoretical interest. He is the author of several books and many studies, essays, articles, reviews and translations. Aside his scientific and pedagogic carrier, Cseres is active also as a curator and publisher. Under his artistic nickname HEyeRMEarS he balances on the borders between the discursive and non-discursive modes of expression and between art and games in performances, installations, audio-visual collages and various intermedia. He has realized and presented his works and projects at the conferences, exhibitions, festivals and symposia in many European and Asian countries and USA. He lives in Brno, Czech Republic.

hermear@hotmail.com

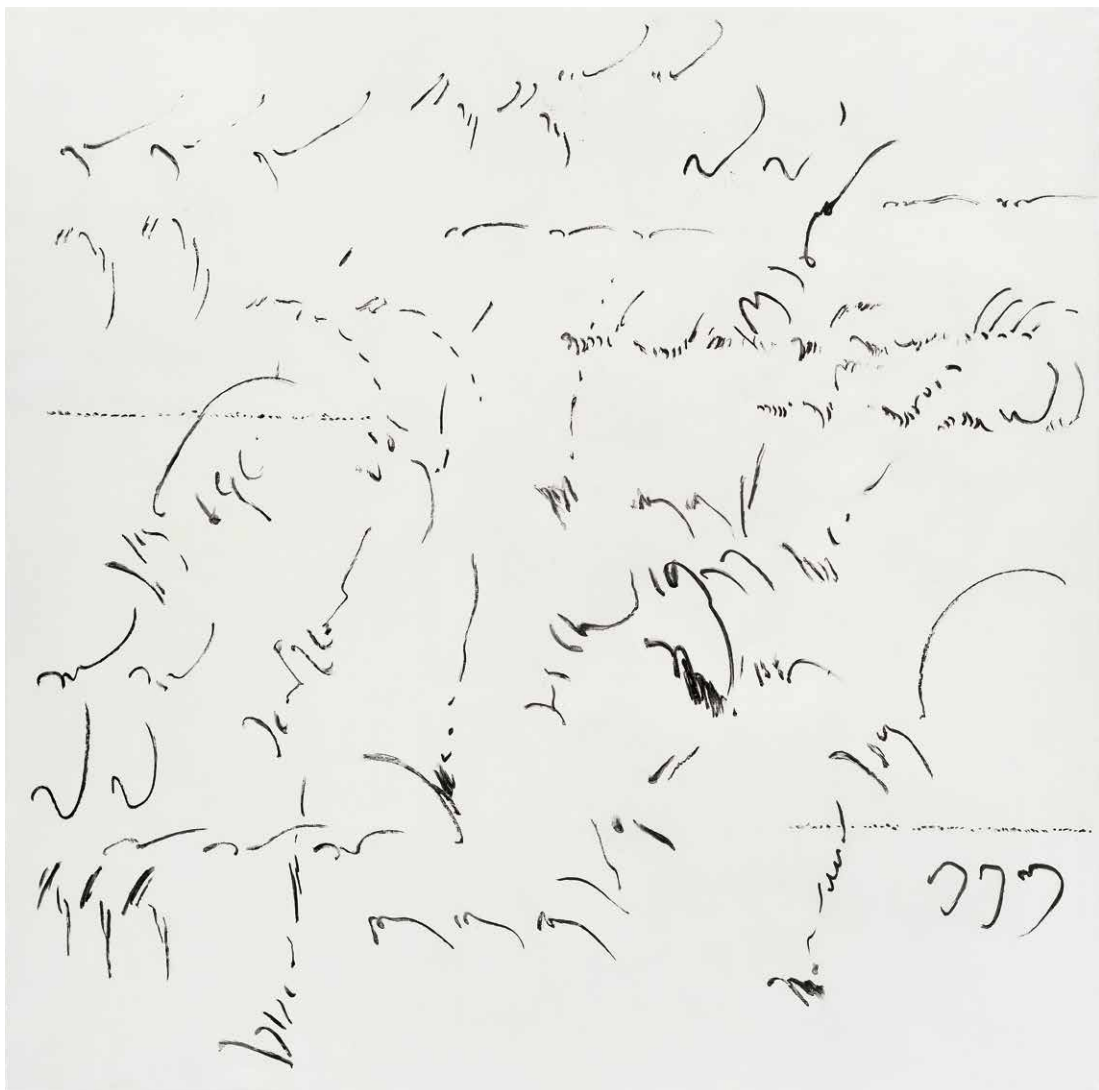
JOZEF CSERES

Načúvanie rytmom prírody

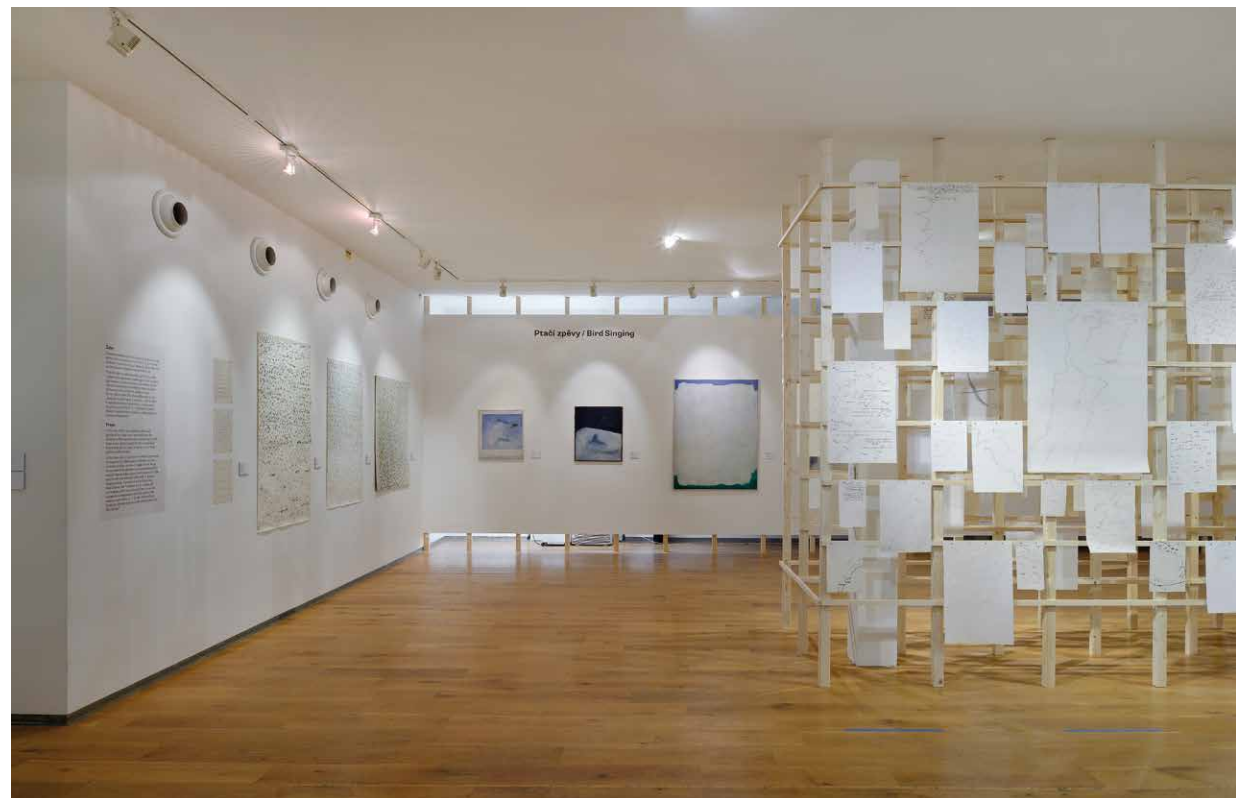
Anotácia

Pražská Sophistica Gallery pripravila na jeseň (8. 9. – 8. 11. 2020) pre Múzeum Kampa skvelú výstavu Olgy Karlíkovej (1923 – 2004). Kurátorky Anežka Šimková a Terezie Zemánková ju nazvali „Načúvanie“ (česky „Naslouchání“), rovnako ako veľkorysú, 426-stranovú monografiu, ktorá k nej aktuálne vyšla. Z kunsthistorického hľadiska je výstava nesmierne dôležitá, pretože predstavuje ucelenú (maliarsku, kresliarsku, textilnú) tvorbu umelkyne a nielen kresbové záznamy vtáčích spevov, t. j. polohu, vďaka ktorej sa zapísala do širšieho umeleckého povedomia. Karlíková bola pozoruhodná maliarka s nespochybniteľným vkladom do českej štrukturálnej abstrakcie, ale väčšími než kunsthistorici ju docenili intermediálni a konceptuálni autori. Napriek typicky soundartovému názvu až nová výstava a monografia korigujú žánrovú disproporciu, akej sa teoretická reflexia diela jednej z najzaujímavejších českých výtvarníčok druhej polovice 20. storočia dlho dopúšťala.

Olga Karlíková: Vtáčí spev, 1993, akryl na plátne, detail.
Sophistica Gallery, Praha

Olga Karlíková: Vtáčí spev, 1993, akryl na plátne. Sophistica Gallery, Praha

Pohľad do priestorov výstavy Olgy Karlíkovej – Naslouchání, Museum Kampa, Praha

Olga Karlíková začala svoju kariéru ako textilná výtvarníčka. Vyštudovala textilné výtvarníctvo na Vysokej škole umeleckopriemyselnej v Prahe (1945 – 1948) a intenzívne sa mu venovala celé päťdesiate roky. Popritom maľovala, spočiatku lyricky ladené krajiny, neskôr priestorové situácie v interiéroch. V maľovaní ju povzbudzoval maliar Václav Bartovský, a najmä teoretik Jindřich Chalupecký, ktorý mal na jej umelecký vývoj značný vplyv. Na výstave boli rané maľby početne zastúpené, prekvapením bol nedatovaný (päťdesiate roky) olejový portrét Chalupeckého, zapožičaný zo súkromnej zbierky. V roku 1958 sa Karlíková ako zamestnankyňa Ústavu bytovej a odevnej kultúry (ÚBOK), kde pracovala od skončenia školy až do roku 1974 a kde Chalupecký v päťdesiatych rokoch pôsobil ako teoretik, podieľala na interiérových návrhoch najvyššie oceneného Československého pavilónu na svetovej výstave „Expo 58“ v Bruseli. Pracovnú návštevu Belgicka využila na výlet k Severnému moru, aby tam v letovisku Blankenberge maľovala prímorské výjavy. A práve morské scenérie výrazne ovplyvnili jej neskorší obrat k abstrakcii.

Empatický vzťah k prírode a aktuálny spôsob, ako ho neštylizovane reprezentovať, sa v Karlíkovej tvorbe prejavil už na začiatku šesťdesiatych rokov v abstraktných deterritorializáciách krajinných prvkov (voda, zem, kamene). A hoci sa štylistické prvky a poetické postupy na obrazoch časom vyvíjali, subjektívizácia prírodnej reality zostala v jej umení prítomná, vinie sa ním

až do konca ako identifikačný leitmotív. Cez vyšinuté projekcie priestoru sa výtvarníčka čoskoro dopracovala k statickej reprezentácii geodynamických javov (chvenie, vlnenie, pulzovanie), ktoré ozvláštňujú časopriestor pominuteľnými manifestáciami, zanechávajúc v ňom vnímateľné i predstavované vizuálne a akustické stopy. Krehkou vizualizáciou efemérnych pohybov a vnemov získali jej maľby a kresby zvláštnu štrukturálnu príťažlivosť, odlišujúcu ich od drsnosti informelu. Na rozdiel od ortodoxných stúpenčov štrukturálnej abstrakcie, ktorí prevádzali do výtvarnej reči vlastné gestá a zvýrazňovali v tom čase ešte stále podružné stopy média, Karlíkovú zaujímali predovšetkým gestá, pohyby a premeny prírodných tvorov a procesov. Pred ontologickým realizmom uprednostňovala synestetickú predstavivosť.

Sympatické je, že autori výstavy i knihy (Lukáš Filip Šabo, Anežka Šimková, Terezie Zemánková) podriadili ich štruktúru práve estetickému hľadisku. Podarilo sa im skombinovať chronologický, retrospektívny pohľad so synchronnými vhladmi do environmentálnych oblastí (zem, voda, priestor, spevy) a členením podľa výtvarných médií (maľba a kresba, textilná tvorba, grafika a ilustrácie). Kľúčovým kritériom kurátorskej koncepcie i teoretickej reflexie tvorby umelkyne sa tak stala vizuálna reprezentácia pohybu (vtákov, ich hlasov, premenlivej oblohy, vodnej hladiny) prostredníctvom konfigurácií a rytmov vnímaných javov (vtáčieho krídla, spevu, vln na vodnej hladine, atmosféry). Karlíková sa snažila uchopiť javovú premenlivosť v čo najmenej stabilizovaných štruktúrach tak, aby boli jednotlivé prvky štruktúry navzájom prepojitelné a súčasne vytvárali celistvú a spojitú formu. Inšpirovalo ju k tomu správanie vtákov v prirodzenom prostredí, to, ako koordinovane formujú a udržiavajú krídla a interagujú pri spievaní. Práve pozorovanie života vtákov, s ktorým začala v polovici šesťdesiatych rokov, najskôr v pražských parkoch a neskôr na vidieku v kokořínskej chránenej oblasti (severne od Prahy medzi Mělníkom a Českou Lípou), spôsobilo obrat v jej ponímaní abstrakcie a postupný prechod od schematickej znakovkej redukcie k dynamizmu výpovede i maliarskeho gesta. Kľúčovým záujmom jej umeleckého záujmu sa stala reprezentácia pohybu vo všetkých možných prejavoch – fyzikálnych, fyzických, vnemových, mentálnych i sociálnych. Keď aj maľovala alebo kreslila krajinu, tak nie podľa zjavných mimetických asociácií, ale podľa nezreteľných a prchavých procesných manifestácií. Zaujímalo ju zachytiť štruktúrne detaily vlnenia, bublania, erózie, optických zákonitostí a podobných rozmanitých terestriálnych a atmosférických procesov, a nie usilovať o celistvejšiu reprezentáciu krajiny, identifikovateľnú zbežným pohľadom. Nadmieru zvedavej a dôslednej umelkyni vyhovoval väčšmi mikrokozmický vhlad než makrokozmický vzhľad.

Poetickým a metaforickým intermezzom uvedeného obratu je obrazový cyklus *Ikaros* zo začiatku šesťdesiatych rokov, na výstave zastúpený niekoľkými stredne veľkými plátnami. Na všetkých je mytologický motív Ikarovho pádu reprezentovaný abstrahovaným tvarom letiaceho vtáka z kolmého pohľadu (zhora, resp. zdola). Silueta bezhlavého tela s rozťahnutými krídlami sa zmenila na ikonický znak, akýsi piktogram, ktorý na pozadí informelovo štruktúrovanej farebnosti oblohy asociuje banálny vtáčí let s pradávny príbehom a mytémou voľnosti. Umelkyňa neskôr použila letový motív i spôsob, akým ho juxtaponovala s farebnými plochami, aj na niektorých tapisériách či textilných návrhoch. *Ikaros* na jednej strane ešte ukotvil zámer reprezentovať pohyb a dianie tradičnejším zobrazovacím a naratívny spôsobom, na druhej strane už naznačil smer, akým sa čoskoro začalo uberať jej výtvarné myslenie – k nemimetickej a neikonicky orientovanej abstrakcii a znakovosti.

Prvé záznamy vtáčích spevov nakreslila Karlíková v polovici šesťdesiatych rokov a od tej doby s nimi neprestala. Časom k nim pribúdali aj záznamy zvukov iných živočíchov (žiab, veľrýb),

Olga Karlíková: Vtáčí spev, 1981. Museum Kampa – Nadace Jana a Medy Mládkových, Praha

Olga Karlíková: Hemženie, 1967, olej na plátne. Sophistica Gallery, Praha

Olga Karlíková: More, 1961, olej na plátne. Galerie umění Karlovy Vary

Pohľad do priestorov výstavy Olgy Karlíkovej – Naslouchání, Museum Kampa, Praha

zvonov i hudby (Johann Sebastian Bach, Leoš Janáček, Eugen Suchoň, Milan Slavický). Príroda a kultúra sa na jej obrazoch stmelili v rovnocennom synergickom geste, ktoré vďačí za svoj zrod a manifestáciu túžbe a vôli umelkyne vyjavovať vnútorné estetické zážitky, ochote podeliť sa s divákmi o pocit úžasu a krásu vznešeného rešpektu k tomu, čo nás ako ľudí presahuje. Povedané filozofickejšie, prostredníctvom vizuálnych symbolických foriem subjektívizovať zážitky z vonkajšej prírodnej reality.

Je zaujímavé, že štruktúra a rytmus Karlíkovej vtáčích záznamov má výpovednú hodnotu aj pre ornitológov a etológov; vraj z nich dokážu vyčítať relevantné informácie o príslušnom druhu spevavca. Na rozdiel od iných umelcov, napríklad amerického interdisciplinárneho tvorca Davida Dunna, ktorý skúmal vtáčie spevy v kontexte medzidruhovej komunikácie v rýchlo sa meniacich ekosystémoch, pričom narazil na imitačné protohudobné prejavy tak u ľudí, ako aj u vtákov, Karlíkovú inšpirovali najmä estetické aspekty vtáčích zvukov a letov. Tie však môže esteticky hodnotiť iba človek. Len ľudské ucho počuje v spievaní vtákov nádhernú hudbu, len ľudské oko vidí vo vtáčích letových formáciách symetrické štruktúry alebo parádne predvádzanie sa. Inšpiratívna fascinácia prírodnými procesmi, vzormi či štruktúrami a zvieracím správaním, či už je za ňou estetizovaná dištancia alebo environmentálna solidarita, je poplatná symbolotvornej kompetencii, aká je vlastná iba človeku. Práve ona spôsobuje expresívnosť Karlíkovej záznamov.

Bez nej by vtáky ďalej spievali svoje ritornely a rytmizovali lety bez toho, aby niekedy skončili v semiosfére, t. j. ako znaky, ktorých významy zradili pôvodných nositeľov a vďaka vizuálnej predstavivosti vnímavej umelkyne získali pre nás divákov estetickú hodnotu a začali znamenať čosi úplne iné.

Od polovice osemdesiatych rokov začala Karlíková spolupracovať na tejto sémanticko-esteticko-estetickej transformácii so zoológom, ochranárom, publicistom a literátom Vítom Zavadilom. Spoločne podnikali zvukové prechádzky do prírody a práve on ju priviedol k zaznamenávaniu zvukových prejavov žiab, vďaka čomu sa obohatil jej sonofilny register. Dodával jej tiež nahrávky vtáčích druhov z iných lokalít a zostavil aj sprievodné CD kompilácie pre publikácie k obidvom kľúčovým posmrtným výstavám v Galerii VŠUP (2012) a tohtoročnej v Múzeu Kampa. Výtvarníčka začala vizualizovať nahrávky spevov zaznamenané prírodovedcom a postupne vo svojich vizualizáciách upúšťala od exaktnej grafickej reprezentácie v prospech kaligrafickej štylizácie. Na kresbách a malbách z deväťdesiatych rokov už línie znakov strácajú symptómový charakter, už presne nekopírujú pohyb hlasu alebo let vtáka. Gestický prejav a štýl umelkyne začal byť naraz rovnako dôležitý, línia ako sémantický znak sa zmenila na syntaktický, rukopisný prvok. Rytmus spevu alebo letu a rytmus kresbovej linky splynuli v estetike tvorivého gesta, znaky reprezentujúce kedysi individuálne, jedinečné akty a výkony sa rytmizovali a reťazili v gestických repetíciách. Krása umenia bola povýšená nad vznešenosť prírody, hoci ich pôvodne umelkyňa zamýšľala udržiavať v neprirodzenej rovnováhe. Síce nedokázala a zrejme sa ani nepokúšala nahradiť prírodné umeleckým, neodolala využiť príťažlivé zvukové a vizuálne modely, aké príroda umelcom vyzývavo ponúka, ako podnet pre archetypálnu mimézu, bez ktorej by nikdy žiadne umenie nevzniklo.

Kresby vtáčích spevov a letov na papieri boli na výstave sústredené v jednej miestnosti, rozvešané po stenách i na drevenej mriežkovej konštrukcii v jej strede, pochopiteľne v zvukovom sprievode operencov, ktorí umelkyňu motivovali. Vytvárali akýsi „synestetický“ sektor uprostred tematico-chronologicky rozvrhnutej prehliadky výtvarných médií. Architektúra výstavy tak nenútené zohľadnila dôležitosť, aká najznámejšej a najreflektovanejšej polohe Karlíkovej tvorby nesporne patrí. Autorom výstavy a monografie sa podarilo zmysluplne i príťažlivo predstaviť celoživotné nekompromisné krédo znamenitej vizuálnej umelkyne vyjavovať fascinujúcu prírodu v jej mikro-makrokozmickej rozmanitosti, prepojenosti a usúvzťažnosti. Úsilie, vďaka ktorému je jej príspevok – umelecký i humánný – dodnes aktuálny.

Jozef Cseres (1961) prednáša estetiku, filozofiu hudby, výtvarného umenia a intermédií na Masarykovej univerzite v Brne. V centre jeho výskumu a teoretického záujmu sú problémy symbolizmu, štrukturálne vzťahy medzi hudbou a mýtom, problém reprezentácie v umení, intermédií a multimédií a experimentálna a improvizovaná hudba. Je autorom niekoľkých kníh a mnohých štúdií, esejí, článkov, recenzií a prekladov. Popri vedeckom a pedagogickom pôsobení je tiež kurátorom a vydavateľom. Pod pseudonymom HeyeRMEarS balansuje na hranici medzi diskurzívnymi a nediskurzívnymi spôsobmi vyjadrovania, medzi umením a performanciami, inštaláciami, audiovizuálnymi kolážami a rôznymi intermédiami. Svoje diela a projekty realizoval a prezentoval na konferenciách, výstavách, festivaloch a sympóziách v mnohých európskych a ázijských krajinách a v USA. Žije v Brne v Českej republike.

hermear@hotmail.com

Olga Karlíková: Ikaros, 1963, olej na plátne. Súkromná zbierka
Všetky foto: Ondřej Polák